

Stilizált önarckép?

BABITS ÉS VÖRÖSMARTY

1935 végén, Vörösmarty Mihály születésének évfordulóján Babits ünnepi beszédet mondott Székesfehérváron. Ekkor többek között szólt arról, hogy családjukban volt egyfajta Vörösmarty-kultusz. Nagypja (aki Garay János osztálytársa volt) sokszor ismételte a *Zalán futása* költőjéről a mondatot: „Szeretném megcsókolni a földet, ahová lép!” Édesanyja gyermekeinek többször elmondta a *Szép Ilonkát* és *A merengőhöz* címzett ódát. Voltak ennél személyesebb emlékei is. Könyvtárukban tucatnyi kiadás volt Vörösmartytól, s a fiatal Babits leginkább azt a kötetet vette elő, amelyikben a *Csongor és Tündét* olvashatta. Kisiskolásként nyilván nem látta meg minden szépségét. Erről is beszélt: „Vörösmarty nagyságát akkor kezdtem igazán érezni, mikor rájöttem, hogy a költészetet nem a »mondanivaló« teszi. Nem a prózában leírható mese vagy téma, hanem sokkal inkább épp a színek, villogások és zenék.”

A székesfehérvári beszédben és a következő évi *A Szózat ünnepére* című cikkében egyaránt a prófétát, az előre látó zsenit kereste a nagy elődben. Szinte csodálkozott azon, hogy Vörösmarty mennyire megérezte az emberi szellem megrendüléseit. Így írt: „Íme, a *mai Vörösmarty* rettenetesen, véresen aktuális költő. Igazában nem is a témák és gondolatok teszik aktuálissá, hanem az érzés, mely ilyeneket mondhat vele, mint »őrült sár«, vagy (...) »az ember fáj a földnek«. Igen, pontosan ez a mi mai érzésünk: az ember őrült sár, és fáj a földnek.”

Ebből és még néhány hasonló gondolatból többen arra következtettek, hogy minden Vörösmartyról szóló írásában aktualizált, illetve önnön költői és emberi gondjait, dilemmáit fogalmazta meg. Különösen az 1911-ben írt tanulmányait értékelték úgy, hogy nem Vörösmartyról volt szándékában beszélni, hanem önmagáról.

Nézzük meg, valóban stilizált önarcképet vetített-e vissza!

A stilizálás és Babits egyéni problémái multbavetítésének gondolatát Lukács György fogalmazta meg élesen, amikor megróta a költőt, hogy Vörösmarty-kepe „még stilizáltabb”, mint a korabeli hivatalos egyetemi felfogás volt. Szükséges utalni arra, hogy a gondolat — hogy Babits költő elődjének életében, lelki fejlődésében önnön sorsát kutatta — korábbi eredetű. Németh László 1929-ben írt esszé a tanulmányíró Babitsról s abban a Vörösmarty-dolgozatok értékelése a következő: „... ez a tanulmány, mint vélemény, nem megtámadhatatlan. A különös fényű csillag, akinek ő Vörösmartyt mutatta, a kaotikus képzetgazdaságnak az önuralom kérge alatt összesűrűsödő csillaga, amely pompája teljében robban szét, nem inkább tulajdon költészetének drámája-e s talán poétai sorsának jós előre látása?” Az esszéíró kérdőjelet tett a mondat végére, megállapítása mégis válaszervényű. S itt — bármily nagyfokú érzékenységgel vizsgálta egyébként Babits tanulmányait — *tévedett*. Azért, mert a Vörösmarty-tanulmányokat nem lehet, nem szabad *egyetlen* aspektusból — az egyéni sors vetületei alapján — megítélni. Nem lehet, mert téves eredményhez vezet, ahhoz a konklúzióhoz, hogy a dolgozatok megírásának indítéka és magyarázata Babits költői énje (látni fogjuk, milyen szempontok vannak még ezen kívül). Szemléletileg ugyanez jellemzi Lukács György értékelését, amennyiben ő is *egy* aspektust tartott lényegesnek a Vörösmarty-tanulmányok értelmezésénél. Lukács maga bocsátotta előre, hogy írásainak metodikája *állandó* problémák felvetése *napi* alkalomból. Ez pedig arra kényszerítette, hogy pillanatnyi érdeknek, történelmi—politikai céloknak alárendelve értékelje Babits Vörösmarty-felfogását. Akkor Lukács számára a Petőfi—Ady költői fejlődésvonal volt progresszív; az a harc, a hit, az a jövőre mutató, amiről Ady például *Elhanyagolt, véres szívünk* című versében írt.

Az előföltevésből — Ady és Babits ellentétéből — való kiindulás magyarázza az ítélet minőségét. Lukács elismerte ugyan — mint utaltam rá —, hogy Babits Vörösmarty-felfogása „találóbbr” a hivatalos egyetemi nézeteknél, de mert nem harcos, kevésbé progresszív képet ad, mert — a kritikus szerint — teljesen eltekint a XIX. századi költő állásfoglalásainak és hangulatainak konkrét történelmi gyökereitől, nem egyéb, mint stilizálás, „érdekes politikai—lírai önarckép”. Legnagyobb hiba a bíráló véleménye szerint az volt, hogy a Vörösmarty-tanulmányok alapja a XIX. századi „költőóriás” utolsó korszakának „sötét kétségbeesése és önmarcangolása”. Azt is kifejtette, hogy ez miért hiba, s gondolatmenetét — a félremagyarázás dokumentálására is — idézni szükséges: „Mint Széchenyinél, Babits itt is azonosítja e kétségbeesés egyes kiragadott megnyilvánulásait saját sötét pesszimizmusával a jelent illetőleg, és — éppúgy, mint ott — teljesen eltekint Vörösmarty állásfoglalásának és hangulatának konkrét történelmi gyökereitől. A költői kifejezőmód egyes hangulati reflexeit fenntartás nélkül azonosítja saját élményeivel.”

A félreértés az említett módszerből következett, vagyis abból, hogy az adott történelmi pillanatban ez az értelmezés felelt meg a legjobban a „napi célokna”; az Adyval való kontroverzia említése, valamint a társadalmi kérdésekkel szembeni passzivitás hangsúlyozása. Viszont, figyelmesebben olvasva a tanulmányokat, aligha fogalmazódott volna meg az, hogy Babits „saját sötét pesszimizmusával” azonosít bármit is Vörösmarty életművéből. Sőt, a tanulmányíró nagyon vigyázott arra, hogy *ne* látszatanalógiák, belemagyarázások, visszavetítések mellékútjairól közelítse meg költő elődje lelki fejlődését. Önmagát is figyelmeztette: „*ne* magyarázzunk bele Vörösmartyba semmit”. S e mondat értelme nemcsak az, hogy Babits nem önnön problémáinak visszavetítésével rajzolt képet Vörösmartyról. A szavaknak ennél mélyebb, bizonyos vonatkozásban előremutató jelentésrétege is van, amit a Vörösmarty-tanulmányok értelmezői eddig nem ismertek fel. Nevezetesen az, hogy belevetítés, azonosítás akkor lehetséges, ha a szándék képviselője *kívülről*, más fókuszról közelít tárgyához. Erről pedig ebben az esetben szó sincs. Babits *belülről*, *Vörösmarty életművének sajátos viszonyrendszeréről*, *a lelki fejlődés megértésével bontja ki mondanivalóját*. Nem biográfiai adatok, tények sorravételével, nem külsőlegesen szempontokhoz keresett magyarázatokkal írt a XIX. századi költőről. Ez a belülről való indítás, a belemagyarázás veszélyének kinyilvánított, tudatos elkerülése azért érdemel külön figyelmet, mert kezdeti állapotban ugyan, de megmutatja egy később kiteljesedő irodalom- és művészetszemlélet vonásait, azt, amely szerint: „a pozitív és a materialista okok egy bizonyos ponton túl megszűnnek hatni”. S ahol pedig a jelzett okok már nem hatnak, onnan szellemi, lelki tényezőkre kell tekintettel lenni. Ezeket vizsgálta tanulmányaiban Babits is. Kevésbé valószínű: azért tette volna, hogy önarcképet stilizáljon ezzel. S főként nem úgy, hogy „kiragadott” megnyilvánulásokat azonosít önmaga és Vörösmarty között. A tanulmányok megírásának indítékai közül elsőként arra kell figyelni, hogy Babits nem elégedett meg a Gyulai-féle Vörösmarty-képpel. Vitázott Gyulai oknyomozó módszerrel megírt életrajzával, rámutatott elégtelenségére, méltatlannak érezte, hogy e hatalmas életművet, gondolatoktól szikrázó, nagy lelki energiákkal telített művészetet a születés és halál dátumai közé szorítsák. Gyulai ugyanis — mint művét olvasva hamar kiderül — tényeket közölt, hidegen, megértő szándékkal, de a magyarázat tüze nélkül, még ott is, akkor is adatokat keres, amikor kikerülhetetlen szellemi hatásokról ír; konkrétumokat említ arról, mit olvasott Vörösmarty 1824—25-ben, kiket ismert 1830-ig, s „ezek milyen nemű befolyást gyaníthatnak”. Sőt, Gyulai a lelki-szellemi dolgokat is mint tényeket említi, nem összefüggések magyarázataként, nem folyamatként kezelve azokat, hanem fiziológiai jelenségekként. Ezt Babits világosan látta; tudta és le is írta, hogy Gyulai munkája dicséretes, de a hosszú ideig „mintaszerű” mű alig több mégis adatoknál, az életrajz mellett, néhol azt háttérbe szorítva, fontosabb a kor- és miliőrajz, amelyben Vörösmarty „*kívülről*” nézve jelenik meg. Megjegyezte azt is: „Gyulai nem mert Vörösmarty lelkének mélységeibe lehatolni.” Persze, a korábbi Vörösmarty-kép felülvizsgálata, a tények újbóli számbavétele, a lelki fejlődés felderítésének

szándéka önmagában nem kérdőjelezi meg azt az állítást, hogy Babits bizonyos dolgokat „fenntartás nélkül” azonosít önmaga és Vörösmarty között.

Azért szükséges ezt kiemelni, mert Waldapfel József is stilizálásról, sőt, tudatos-szándékos rágalmozásról írt Babits Vörösmarty-tanulmányaival kapcsolatban: „Bármilyen erősen élnek mindnyájunkban ez új arckép titokzatosabb, gyötrőbb, lázasabb vonásai, azt hiszem, egy kis részlet alaposabb vizsgálata minden Babits-rajongót is meg fog győzni arról, hogy ez a kép nemcsak legalább annyira stilizált, egyoldalú, mint Gyulaié — csak más irányban —, hanem egyenesen akaratlan rágalmozás is.”

Waldapfel itt Babitscsal szemben vette védelmébe Vörösmartyt. Ehhez igazolnia kellett az „akaratlan rágalmozás” tényét. Ezt — mint a fenti idézetből kitűnik — „egy kis részlet” megvizsgálásával vélte elérhetőnek. Nem a két tanulmány egységes koncepcióját vizsgálta és bírálta, nem az egésznek az eredményét, hanem csupán *A férfi Vörösmarty* nyolcadik fejezetét. S bírálatához még további megszorításokat kellett tennie; Babits dolgozatainak olvasásakor feltételezte, hogy a tanulmányíró Vörösmarty műveit vizsgálva, azonosnak vette az unalmat a spleennel, és erre alapozva írta: „Babits, aki Baudelaire versei közül is a Spleen címűt fordította elsőnek, s éppen a Vörösmarty-tanulmányok írásának évében maga is írt ilyen című verset, ennek a szónak a teljes értelmében fogja fel Vörösmarty költeményének (*Az unalomhoz* címűnek — L. A.) tárgyát, s az unalom világnézetét, a spleenes világfájdalmat látja néhány más hatalmas alkotása mögött.”

Mielőtt az ominózus részletet megvizsgálánánk, szükséges még valamit tisztázni. Waldapfel azt is feltételezte, hogy talán Vörösmarty is egynek vette az unalmat a spleennel. „Gyanítható” mondta. Kérdés, igazolható-e ez? Vörösmarty *Az unalomhoz* megírása előtt, fiatalemberként nem egy gyötrődéssel teli, életgyűlölő verset írt. Például, az ifjúkori kísérletek között szerepelnek *A gyötrődő* és *Az életgyűlölő panasza* címűek, az utóbbiból idézek egy részletet. Ezt összevetve Babits versével és felfogásával, kiderül, láthatott-e „spleenes világfájdalmat” a tanulmányíró Vörösmarty alkotásai mögött?

*Rejtez gyűlölő nap, mely bűmra világotat öntöd,
A zivatar felhői megé rejtez el előlem!
Hervadj léptem után, s szemeim láttára borulj el
Természet, mely díszeidet csúfomra nevelted.
Hah! vagy mért vagyok én nyomorult! a boldog üdőkben?
Illy ínségre jutandónak mért kelle születnem?*

Ezen kívül bármelyik ifjúkori Vörösmarty-verset vizsgáljuk, mindenütt az tapasztalható, hogy a gyötrődést, a világgal, a környezettel szembeszegülést *nem* az életuntság, nem egy tetlen világfájdalom okozza, hanem legtöbbször *konkrét*, leírható dolgok, jelenségek. Például az, hogy nem talál „jó utat”, majd „ínségre” jutott, bajok tornyosulnak fölötte. E konkrét-sággal, megfoghatósággal szemben a spleen — ezt Babits verse nagyon jól megmutatja — tetlen, lényege, a „semmik után” vágakozó hangulat.

*Lakásom tétlenség szigetje
szeszély sétáló palotám
munkám az ördög kerevetje.*

*Ami valóság volna tán
úgy tekintem mint felhőket
és járok a semmik után.
.....
Próbáltam élni léha gúnyban
próbáltam élni szeretetben
és próbáltam élni magamban.*

*Egy sem volt élet s észrevettem
hogy éltem csak akkor lesz élet
amikor már messze mögöttem.*

A két részlet, s még további egybevetések bizonyítják, amennyiben Babits spleenes világfájdalmat látott volna Vörösmarty alkotásai mögött, akkor önmagának mond ellent. Éppen az önellentmondás elkerülése érdekében törekedett tiszta fogalmazásra, s kezdte tanulmányának Waldapfel által kifogásolt részét így: „Az *unalomhoz* írt remek szatíra költőjének költészetét az unalom szempontjából is *lehetne* magyarázni.” A feltételes módú fogalmazás úgy látszik elkerülte a kritikus figyelmét. Babits azt mondta: *lehetne*, szép feladat lenne az unalom aspektusából értelmezni Vörösmarty életművét, *lehetne*, de mégsem ezt tette, nem tehetette, mert *Az unalomhoz szatíra nem* az unalom világnézetét hordozza, hanem éppen ellene szól. Logikailag érthetetlen lenne Babits magyarázata, ha a költemény befejező két szakaszát nem veszi figyelembe. (Figyelembe vette. Csak nem a nyolcadik, hanem a hatodik fejezetben, s erre a kritikus nem volt tekintettel.) Vörösmarty egyértelműen írt:

*Valahára köztünk
Únd meg magadat,
S hordd el más világra
Régi sátradat.*

*Szállj, oh szállj el tőlünk
Túl a tengeren:
Nyűg elég marad még
E jó nemzetem.*

Ennek ellenére azt állítani, hogy Babits tanulmányában ez a költemény a „spleenes világfájdalom” szemszögéből van értelmezve, félreértés, előföltétevből eredő tévedés. Abból, hogy Waldapfel József azonosnak vette a spleent és a nihilizmust. Babits viszont nem. Tanulmányában, pontosabban mind a kettőben, hangsúlyozottan nihilizmusról írt. *A férfi Vörösmarty* nyolcadik fejezetében ez olvasható: „Ez a lélek, mert nagyon félt a semmitől, nagyon is möhön szítta a mindent, minduntalan a semmi határaihoz ért. 1844-től 1848-ig Vörösmarty költészete folytonos közeledés a nihilizmus felé. De nem valami derűs Anatole France-i nihilizmusra kell itt gondolni (talán csak az egyetlen *Szent ember* című költeményében lehetne ilyet találni): lázas, szenvedélyes, kétségbeesett, vörösmartys nihilizmus ez, égő nihilizmus. Miután e lélek teljesen megérett erre, minden értékeknek rendkívül gyors és gyökeres átértékelése történik meg. Az eddigi ideálok és remények egymásután vetkőznek meztelenre.” Babits gondolatmenetének, az egységes koncepciónak megfelelően bizonyította és igazolódni látta, hogy Vörösmarty költeményeiben megfogalmazódott a munka haszontalansága, a művészi alkotás igaztalansága, cél nélkülsége, a vágyak, jövőbeni célok, tervek, elképzelések elérhetetlen volta. S az is, hogy a csúcstra érés boldogsága megfoghatatlan érzés, megnyugvás helyett inkább csalódást ad, továbbá, hogy az ember megszerzett tudása nem egyéb szavak halmazánál. Ha csak ezt a summázatot írta volna tanulmányában, ha csak a nihilizmus megnyilatkozásaira figyel, akkor érthető-elfogadható lenne az állítás, hogy Babits önnön problémáit vetítette vissza, és hogy magatartásának, világnézetének, költői céljainak igazolását kereste Vörösmartyban. A tanulmányíró igényesebb volt ennél. Két tényező megerősíti ezt. Az egyik Babits gondolatmenetének igazolására bizonyító anyagot is közölt, méghozzá Gyulai életrajzi adatait felhasználva. Gyulai is leírta, mennyire szélsőségesen ellentmondásos volt Vörösmarty magatartása, sok megnyilatkozása 1844 és 1848 között; aggodás és kétségbeesés keveredett nála lelkesedéssel és reménnyel, törekedett politikai sikerekre, képviselőnek jelöltette magát, de a képviselőháznak „leghallgatagabb” tagja lett. A tanulmányíró nemcsak erre épített. Maga is észrevette,

hogy a jelölt időpont előtt az „egész ember csupa láz” volt. Kereste a megelégedést, az életcél elérhetőségének útjait például a *Tót deák dalával*: „Mi szépek tájaid: / A hegy, völgy, és a nagy terek, / Hol dús kalászkok rengenek, / És zöld borág virít; / Mely drága gyűjtemény, / És ez mind enyém! / Oh szép világ, / Gazdag világ!”, *A merengőhöz* című költeményével: „Ki szívben jó, ki lélekben nemes volt, / Ki életszomját el nem égeté, / Kit gőg, mohó vágy s fény el nem varázsolt, / Földön honát csak olyan lelheté”, a *Csongor és Tündével*. Cím szerint nehéz lenne felsorolni, hogy Babits mennyi verset, drámai és epikus alkotást említ és idéz nézeteinek bizonyítására. A babitsi koncepciónak a lényege, hogy *Vörösmartynak a nihilizmus irányába történő haladása tragikus (élet- és világ-) érzéséből fakadt és abból nyert tápanyagot* is. Kulcsfontosságú ez az egész tanulmány és *Az unalom világnézete* című fejezet megértése szempontjából is. Babits *A férfi Vörösmarty* 3., 4., 5., és 6. fejezetében kifejti; miért és milyen okok erősítették Vörösmarty lelkében a tragikumot. Ezt tárgyalva olyan megszorítást is tett — melyet ugyancsak nem lehet figyelmen kívül hagyni —, hogy a tragikum érzése a *lélekhez tartozik*, az én belső világához és nem a költői mesterséghez. Sőt, Babits szerint, e kettősség sarkallta és segítette Vörösmartyban a „végtelen világlátás” kifejlődését. Szó sincs arról a „világnézeti pesszimizmusról”, amit Babits önmagából vetített volna Vörösmartyba. A tanulmányíró világosan fogalmazott: „a lírikus Vörösmarty tragikusabb a tragikusnál. *Lelke* tartalmának rendkívüli tarkasága, érzelmeinek különös lázas vibrálását idézte elő s a végtelenség folytonos együttérzése mélyítette ezt a vibrálást tragikussá”. Leiki *folyamatként* látta és vizsgálta Babits XIX. századi elődje tragikus érzésének változását, olyan lelki folyamatként, amelynek mozgató erői között ott találta a szerelmet, a nemzeti munka iránti igényt, s a világ, a végtelen szépségeinek tanulmányozását. A már említett *Tót deák dalában*, a koplaló, fázó tót diákban, akinek semmije sincs, csupán a világ szépsége teszi gazdaggá és boldoggá, Babits Vörösmarty „szimbolikus” önarcképét olvasta. S külön kiemelte a vers hetedik szakaszát: „Csak tőlem függ, mivé legyek. / A legdicőbb magyar leszek, / Mihelyt csak akarom? / Hazám nagyvá tesz, / Ki szólhat ellenem?” Hogy Babits valóban folyamatként és egészében akarta Vörösmarty lelki fejlődését megérteni, azt az is bizonyítja, hogy e kiemelt részlet után ismételte meg a *Gondolatok a könyvtárban* című költemény befejező részéből vett idézetet, amelyikkel *Az ifjú Vörösmartyt* kezdte. Az idézet megismétlése szükséges volt; legfőképp azért, mert Babits Vörösmarty lelkének *körforgásáról* írt. Ez a látott és vizsgált és megértett körforgás a tanulmányíró szerint kényszerítő erővel vitte a XIX. századi nagy költőt a nemzeti munka igényléséhez. „Előttünk egy nemzet sorsa áll” — írta Vörösmarty. Babits pedig: „íme e lélek életének örök körforgása: erejét ismét a nagy nemzeti munka szolgálatába veti, mely lázasabban pezseg, mint valaha. A munka: ez az utolsó reménység a kielégülésre, mely túléli a szerelem reménysegeit, és a költő lázas kétségbeeséssel lesz a munka bajnoka. A nemzet ügye most a saját ügye lesz és ezzel hazafias költészete, mely régen epikai volt, teljesen líraivá és így remekké”. Babits hosszan szólt arról, hogy a nemzet érdekében milyen munkát, milyen csekély és prózai dolgokat kívánt Vörösmarty. De arra is utalt, hogy a buzdítás, a lázas munkaigény, az unalomról írt szatíra háttérben bizonytalanság és melankólia is megszólalt, mint például *A sors és a magyar ember* záróstrófájából, vagy a *Jóslat* első és harmadik szakaszában.

Ezután és az eddigi gondolatmenethez szorosan kapcsolódva következett a tanulmány-
nak az a részlete, *A férfi Vörösmarty* 8. fejezete, ahol Babits ezt írta: „...mint a szavak, úgy az erkölcsi fogalmak is csupa konvencióknak bizonyulnak. Ezen a lejtőn nincs megállás. Ezen a lejtőn a költő lelke a világ legmélyére csúszik. És akkor megírhatja azt a remekét, amely így kezdődik:

*Hallgassatok! ne szóljon a dal!
Most a világ beszél.*

Mert-e még költő ily hatalmasan kezdeni éneket? És ebben az énekekben valóban a világ

beszél. És a világ énekének ez a refrainje: »Nincsen remény!« Ezt a verset (*Az emberek* címűt) egészen ide kellene írni. Minden, az egész társadalom semmivé foszlik a költő rettenetes gondolata előtt: a törvény öl, a dicső, akinek »hatalmas lába törvény felett áll« bukik, a hír csak villám az inség éjjelén, a föld dús, az ember mégis szegény. A vallás is megmutatja meztelenségét, az ember csak azért néz ég felé, mert »a föld az nem övé«. Az ember maga nem egyéb, mint egy örült sár: *az ember fáj a földnek*: a legrettenetesebb különösségű mondat, amit valaha leírtak. De a haza is értékét veszti. »Fiainak nem hazája.«

Neve: szolgálj és ne láss bért.

Neve: adj pénzt és ne tudd mért.

Neve: halj meg más javáért.

Neve szegényen, neve átok;

Ezzé lett magyar hazátok.

S mindez közvetlen a forradalom előtt, amikor egész Magyarország reményekkel, izgalmakkal volt telve. A forradalom egy pillanatra fellobbantja a régi Vörösmartyt, ír egy buzdító verset, mely épp oly kevésbé remek, mint Arany forradalmi versei. A költőben már nincs annyi hit, amennyi a forradalmi költészethez kell. Nihilista nem lehet forradalmár. Mégis halálra van ítélve, mégis bújosnia kell, kiállnia a forradalmár minden izgalmait. Idegnete megrendül, fejében az örület kezd kalapálni. Ezután jegyezte meg Waldapfel József, hogy „itt érjük tetten” legközvetlenebbül Babitsot Vörösmarty költői céljainak és magatartásának „meghamisításában”. Mielőtt a kritikus vélemény gondolatait sorra venném, szükséges előre bocsátani a következőket: 1. Waldapfel nem idézett pontosan, az eredeti szövegből írásjeleket, szavakat és mondatokat hagyott el; 2. a kritizált fejezet idézését nem a gondolatmenet végén, hanem annál a mondatnál fejezte be, amelyiket az *Országháza* zárósorai után írt Babits: „S mindez közvetlenül a forradalom előtt, amikor egész Magyarország reményekkel, izgalmakkal volt telve...” Azért éppen ennél a mondatnál, mert csak ez, s nem a fejezet egésze képezte az opponens véleményének az alapját. E mondatot magyarázta és tartalmával szemben idéz érveket. „Ez a mondat azt akarja kihangsúlyozni, hogy a költőnek voltaképpen semmi köze ahhoz, ami körülötte történik, hangulata és szemlélete a legteljesebb ellentéte annak, ahogy a társadalom, a magyar nemzet, »egész Magyarország« lát és érez” — kezdődik a magyarázat, s az elefántcsonttorony, a spleen, a világfájdalom, a lélek titokzatos mélységeinek említésével folytatódik, ahhoz a már ismert tételhez torkollva, hogy Babits a „maga passzív individualista magatartásának párját s általa igazolását akarta (...) felmutatni Vörösmarty költészetének legérettebb korszakában”. Mit tett a kritikus? Érvként idézte (Gyulai után) a Babits által is nyilván olvasott *Pesti Hírlap*-beli cikket, amelyik az *Országháza* fogadtatásáról szólt. Majd pedig közvetlen kapcsolatba állította a verset és a korabeli politikai kategóriákat: „Nagyon is jólismert konkrét panaszok azok, amelyeket Babits is idéz: »Neve: szolgálj és ne láss bért« a robotra, »Neve: adj pénzt és ne tudj mért« az adóra, »Neve: halj meg más javáért« az ugyancsak egyedül a népet terhelő katonaillesítésre vonatkozik, s mind a párttá éppen akkor szervezkedő ellenzék aktuális követeléseit segíti átvinni a köztudatba.” A Vörösmarty-irodalom bizonyítja, hogy Babits értelmezései, megállapításai — biográfiai és szemléleti szempontból egyaránt — kiegészítésre, pontosításra szorulnak. Nem egészen úgy, ahogy Waldapfel tette; aki kis részeket, mondatokat cáfol és az egészre nincs tekintettel. Mert a kritizált-cáfolt mondat, a fejezet és a tanulmány egésze *sem* azt „akarja kihangsúlyozni”, hogy Vörösmartynak nincs köze ahhoz, ami 1844-től 1848-ig körülötte történik, s hogy hangulata, szemlélete a legteljesebb ellentéte lenne annak, amit a társadalom, az ország átélt. A tanulmányíró — éppen a kritizált fejezet kezdetén — maga utalt arra, hogy Vörösmarty érzékelte a valóságot, látta, ami történik, de: „Ez a lélek, mert nagyon félt a semmitől, nagyon is mohón szította magába a mindent, minduntalan a semmi határaihoz ért”. S ez a „semmi” — amint Babits leírta — a végtelen, a költő számára elérhetetlen és megfoghatatlan valami; a vágyak és lehetőségek, az

apró dolgok és nagy érzések kontrasztja. Az ifjú Vörösmartyban arról szólt, miként tanulta a XIX. századi költő a mesterséget, hogyan gyűjtötte a világról az ismereteket, benyomásokat, s mint kereste a legapróbb dolgokban is a végtelenség mélyét és varázsát. Babits úgy látta, az ifjú Vörösmarty szerette az életet, olyannyira, hogy (itt a kontraszt!) nem elégedett meg vele; újra és újra — mint versekkel bizonyítja — nekilendült a végtelennek, az étellel szembeni lehetetlensége vitte a lehetetlen megközelítésre. Azzal zárul az első tanulmány, hogy Vörösmarty számára minden dolog a végtelent rejtegeti, a külszíni egészség alatt rettenetes betegségek lehetőségei lappanganak, s a szépség is („a szépség, mint a hínár”) veszedelmes mély fölött lebeg. Ez azonban — hangsúlyozni szükséges — csak egyik oldala a babitsi koncepciónak; kezdeti stádiumban megmutatni a későbbi nagy gondolatokat, az eredőtől végigkísérni a lélek útjait. Ugyanakkor, az első tanulmány második fejezetének címe: „*A művész, akitől várnak valamit*”. S ebben éppen azt bizonyítja Babits, amit *A férfi Vörösmarty* kiemelt fejezetéből többen hiányoltak: *olyan költőnek mutatja elődjét, aki lázasan és makacsul törekedett arra, hogy megfeleljen minden várakozásnak, leírja a hazafias buzdításokat, énekeljen a nemzeti történelemről*; „egy felébredt, felifjúlt nemzet élete, eleven pezsgés, eleven munka megfogta magának”. Ne gondoljuk, hogy csak az ifjú Vörösmartyról írt így azért, hogy a férfinál megmutathassa, miként vezetette értékét a világ, a haza. Fentebb idéztem már azt a részletet, a második tanulmányból, ahol Babits azt fejtegette ki, miként lesz a „nemzet ügye” létfontosságú Vörösmarty számára. Sőt konkrétan, művekre vonatkozóan tett megállapításokat: kiemelte, hogy történeti drámájába Vörösmarty „jobbágyjeleneteket vegyít bele, melyekre a legújabb politika nélkül nem gondolhatott. A drámai költemény — *Árpád ébredése* — prologusa lesz a nemzeti színháznak, valóságos apothéozisa a kultúr munkának. A költő humánus és szabadgondolkodó. A ballada — az *Árvizi hajós* — Wesselényit dicsőíti; s tragikumán a jótétemény öntudata győz. Az epigramma — *Hahnemann, Guttenberg, Pázmány* s több — a felvilágosodott munka dicsőségét hirdeti, végül is, hatalmas ötlettel, a legnagyobb reakciónak adva szájába:

*Pázmány, tiszta valóságnak hallója egekben
Megtért térítő, állok az Isten előtt
S hirdetek új tudományt: halld és vedd szívre magyar nép:
Legszentebb vallás a haza s emberiség.”*

Waldapfel állításaival polemizálva Vas István már megjegyezte, hogy Babitsnak a tanulmányok megírásával nem egy stilizált önarckép felmutatása volt a célja! Ez merev, s olyan felkészültségű költő-tanulmányíró, mint Babits volt, mélyen sértő feltételezés. Ezzel szemben Vas arra mutatott rá, hogy a tanulmányíró olyasmit érzett meg Vörösmarty világában, amit előtte senki: *a tények mögé nézve, a lélek útját, fejlődését vizsgálva adott útmutatást a XIX. századi költő lírájának megértéséhez*. S hogy ez valóban így van, azt több — azóta írt — irodalomtörténeti munka bizonyítja. Vas István azt is kifejtette, hogy csak akkor és úgy lehet Babits dolgozataiban stilizálást látni, ha dogmákban gondolkodva közelít hozzájuk a kritikus: „Hogy Babits elemzését Waldapfel József olyan sérelmesnek érzi Vörösmartyra nézve, abban nyilván része van annak a közkeletű felfogásnak is, amelyik szereti a költőt megbízhatóan egységes, könnyen áttekinthető és kezelhető jelenségnek látni. A költő ilyen vagy olyan, többek közt optimista vagy pesszimista. Holott hirtelenében nem is tudok költőt, aki kitaróan és kizárólag pesszimista volt, és következetesen optimista is csak egy jut eszembe: Pósa bácsi. Mi magyarok pedig különösen bonyolultan állunk a pesszimizmussal és optimizmussal. Gondoljunk csak Kölcseyre: milyen csüggedt a *Zrínyi dala*, s mennyivel kétségbeesettebb még a *Zrínyi második éneke*. Holott a közbeeső nyolc évben Kölcsey töretlenül és ragyogóan küzdött a reformokért.” Babits tudta és le is írta, hogy Vörösmarty útján sok ellentmondás volt, látta a kontroverziát a tények, a külső események és azok befogadása, szemlélése között. Az első tanulmányban arról szólt, hogy az apró, hétköznapi dolgokban felfedezett végtelenségről mi-

lyen szomorú verssorokat fogalmazott Vörösmarty. Babits figyelmét az sem kerülte el, hogy időközön, határokon túl lendülő képeivel miként akart konkrét, mondhatni, napi célokat szolgálni. S az is tény, az a kontroverzia is valóság, amire *A férfi Vörösmarty* 8. fejezetének utolsó sorai utalnak, hogy „a költőben nincs annyi hit, amennyi a forradalmi költészethez kell.” Igaz — ezt nyilván Babits is tudta —, voltak prózai írásai, amelyekben az átalakulásról, a szabadságról szólt, de *versei* mindössze kettőt írt...

Babits ismerte Vörösmarty életét, de tanulmányait nem biográfiai céllal írta. Ennek ellenére vetette fel egyik bírálója, hogy tényeket, életrajzi vonatkozású adatokat nem akart látni azért, mert „zavarták” volna annak az irodalomszemléletnek az érvényesítésében, „amely az irodalmat az élettől, a társadalomtól elszigetelten tekinti”. A kritikus megismételte ezzel Lukács György ellenvetéseit, még azt is, „hogy e torzító arcképek kiformálásában (...) Ady iránti féltékenységének volt döntő része, hogy Babits a maga költészetét akarta igazolni azzal, hogy Petőfit, Ady rokonát nyárspolgárnak minősíti, s Vörösmartyt és Aranyt a maga képére stilizálja.” Ez az értékelés ellentmond a logikának és tényeknek is. De mégis, ismételten előkerült, a szívósságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy visszhangzik még Kardos Pál alapos biográfiájában is. Olyannyira, hogy Kardos a tanulmányok egyes kiemelt részeit Babits-versekkel rokonítja. Az irodalomtörténeti tévedés tovább élt, de ez nem változtatott jellegén. Az alapkérdéssel — amit kikerülhetetlenül fel kellett volna tenni a Vörösmarty-tanulmányok értékelésekor — senki sem nézett szembe. Nem vizsgálták meg azt, *mit nyert volna Babits az önarckép múltba vetítésével?* Ha ezt a kérdést nem tesszük fel, akkor van jogosultsága annak a nézetnek, hogy a tanulmányok megírásának indoka a népies és klasszikus irodalmi irányzat ellentéte, s annak is, hogy Babits fontos feladatnak tartotta „saját helyének kijelölését” Ady mellett. Csakhogy, Babits tanulmánya az *őrült* Vörösmarty képével zárult. „A költő beteg — írta —, idegbeteg, valóban az őrültség szélén. A költő hazája rab, barátai halottak, örültek vagy foglyok. Ha Vörösmarty megőrül, csak osztja sorsát e kor legnagyobb magyarjainak. A költő vén cigány — felejtí nótáit, a Szózatot hallani retteg, az emberektől búj, öltözetét, melyre sokat adott azelőtt, most elhanyagolja.” Ez a végeredmény. Ez a válasz a feltett kérdésre; Babitsnak nem lehetett célja a stilizálás! Mert, így tette volna, hogy eleve zárt körbe képzelel önmagát? Elképzelhetetlen. *Babitsban volt passzivitás, szomorúság, lemondás, elzárkózás, dekadencia, de nem volt szüksége arra, hogy a maga „passzív” magatartását másokkal igazolja. S különösen nem stilizálással, torzítással.*

Ezzel persze nem azt állítom, hogy Babits tanulmányainak nézeteivel nem lehet vitatkozni. Lehet, sőt szükséges, de úgy, hogy megértjük szándékait, vizsgáljuk, miért csoportosította így vagy úgy a tényeket, tisztázzuk a dolgozatok eszmei hátterét, s a megírás módszerét. Az ilyen megközelítés méltó hozzá.